

ISTORISKI GLASNIK 1953 (1—2, 3—4), 1954 (1—2, 3,4)

Dvije glavne rubrike ovog časopisa u brojevima za g. 1953 i 1954, »Raspave« i »Prilozi«, ispunjene su dobrim dijelom radovima iz novije historije, što nas upućuje na zaključak, da se naučni interes i težište istraživačkog rada u NR Srbiji sve više usmjeruje na noviju i bližu problematiku. Tome je znatno pridonijela i proslava 150-godišnjice Prvoga srpskog ustanka, što je potaklo mnoge naučne radnike da temeljitije prouče pojedine probleme iz doba ustanka, a redakcija je tom jubileju posvetila i jedan cijeli dvobroj (1954, 1—2).

Radovi ,koji obrađuju p r o b l e m a t i k u u s t a n k a , raznovrsni su po tematici i značaju. U prilogu »Prvi srpski ustanak« (1954, 1—2) dao je V. Čubrilović sintetički osvrt na problematiku ustanka, istaknuvši njegove osnovne karakteristike: dinamiku, koju narodne mase unose u borbu, međunarodni značaj, socijalno i demokratsko obilježje, te revolucionarno stvaralaštvo srbijanskog čovjeka toga doba. Iako je takav rad nužno morao biti sažet (referat, održan na svečanoj akademiji u Beogradu 14. II. 1954), ipak je autor u svom izlaganju uspio dodirnuti i nekoliko važnih problema, koji do danas još nisu u nauci proučeni i do kraja riješeni kao na pr. koji su uzroci stagnacije feudalnih država na Istoku, a posebice u Turskoj; zašto to društvo poslije određenog razvitka petrificira svoje proizvodne i društvene odnose; kako utječe slabljenje turske feudalne vlasti u XVIII. st. na njen privredni i društveni razvitak; kako dolazi do porasta poljoprivredne proizvodnje u Srbiji i do pojačanog prometa i trgovine s Austrijom; kakvo je značenje knežinskih samouprava za srpsku historiju.

Drugi radovi bave se specijalnim problemima ustanka, a među njima posebno mjesto zauzima rad Hazima Šabanovića: »Da li je postojao Beogradski pašaluk« (1954, 1—2), jer korigira jedno u našoj nauci odavno uvriježeno mišljenje. Autor tvrdi, da u Srbiji pod turskom vladavinom nije postojao nijedan, a pogotovu ne Beogradski pašaluk, već samo Smederevski sandžak. Beogradski pašaluk je samo uobičajeni naziv za taj sandžak, koji je u različnim vremenima pripadao različnim pašalucima. Sjedište Smederevskog sandžaka preneseno je u Beograd odmah po njegovu osvojenju 1521, ali ni tada niti ikada kasnije nije se promijenilo ime tog sandžaka. Autor navodi dokumente, iz kojih se vidi, da je Smederevski sandžak u razdoblju od 1591—1699 bio dio Budimskog pašaluka, od 1699 do 1791 dio Rumeljskog pašaluka, a poslije 1791 na kratko vrijeme i dio Silistrijskog pašaluka. Na pitanje, zašto je taj sandžak prozvan pašaluk, autor odgovara: 1. jer su od XVII. st. redovito (a prije često) na njegovu čelu bili dostojanstvenici s titulom paše; 2. jer su namjesnici u Beogradu od početka XVIII. st. bili i muhafizi (vojni zapovjednik na značajnim strateškim točkama), koji imaju u Turskoj izuzetno značenje. Na kraju autor raspravlja o teritorijalnoj podjeli Smederevskog sandžaka na 12 nahija.

Drugi rad, koji također privlači veću pažnju, je rasprava D. Jankovića: »Praviteljstvujušči sovjet« (1954, 1—2), u kojoj autor raspravlja o postanku, razvoju,

sastavu, djelokrugu i karakteru Sovjeta. Dosadašnji su autori samo uzgred dodirivali pitanje Sovjeta, a nitko nije temeljito, u posebnoj monografiji, obradio ovu važnu problematiku. Na osnovu dobrog poznavanja izvorne građe, Janković rješava pitanje Sovjeta suvremenom historijskom metodom, te dolazi do zaključka, da je Sovjet bio organ čitavoga srpskog naroda u njegovoj oslobodilačkoj borbi i istodobno jedno od oruđa nove vladajuće klase, koja se upravo stvarala. Praviteljstvujući sovjet je bio centralni organ vlasti u ustaničkoj Srbiji, ali nije bio isključivo ni zakonodavno tijelo, ni vlada, ni vrhovni sud, a nosio je u sebi elemente sviju njih. Njegov historijski značaj sastoji se u tome, što se, suzbijajući nahijski partikularizam, pod vlašću Karađorđevom borio protiv feudalne rascjepkanosti, a time i za konačnu pobjedu buržoaske revolucije u Srbiji.

V. Vinaver razmatra u kraćem radu: »Istoriska tradicija u Prvom srpskom ustanku« (1954, 1—2), jedan interesantan vid idejne nadgradnje. Po njegovu mišljenju, i tradicija zauzima svoje mjesto u ideologiji, a baš u Prvom srpskom ustanku doživjela je ona velik razvoj i kasnije je do 70-tih godina XIX. st. ostala »kao romantičarska podloga vlasti srpske buržoazije.« D. Pantelić bavi se u prilogu: »Nebeske prilike pred Prvi srpski ustanak« (1954, 1—2) ispitivanjem neuobičajenih prirodnih pojava uoči ustanka, koje su našle svoj odraz u početnim stihovima Višnjićeve pjesme »Početak bune protiv dahija«. Polazeći od pretpostavke, da borba srpskog naroda u vrijeme Prvog ustanka nije mogla ostati bez nekog utjecaja na bugarsko stanovništvo, V. Stojančević ispituje u prilogu: »Prvi srpski ustanak prema Bugarskoj i Bugarima« (1954, 1—2) srpsko-bugarske veze, koje su očito zavisile o razvoju vojničke borbe. Glavni je autorov zaključak, da su te veze postojale i da su u izvjesnim momentima »bile više nego reprezentativne«. Srpsko-bugarskim odnosima bavi se V. Stojančević i u drugom prilogu: »Knez Miloš prema Bugarskoj« (1954, 4), koji je u izvjesnom smislu nastavak prvoga. Događaji u Srbiji za vrijeme Drugog ustanka i kasnije imali su odjeka u Bugarskoj i odrazili su se u nizu ustaničkih pokreta i buna tamošnjeg stanovništva. Prema autoru, očit je i utjecaj na kulturnom polju, osobito na području pismenosti, iako on najčešće »potječe iz privatne inicijative«. Autor se na osnovu toga zalaže za korigiranje ranijih mišljenja, da su veze Srba i Bugara do sredine XIX. st. bile samo slučajne pojave prolaznog i beznačajnog karaktera«. Iako je sakupio i iznio vrijednih podataka, ipak ovi prilozi ne daju dovoljno uvjerljiv utisak, koji bi nužno nametao prihvatanje njegova zaključka.

Kako su Dubrovčani pratili tok događaja u Srbiji za Prvog ustanka, saznajemo iz kraćeg priloga B. Krekića: »Nekoliko dubrovačkih vesti o Prvom srpskom ustanku« (1954, 1—2). U to vrijeme nema u Srbiji Dubrovčana pa nema ni njihovih direktnih izvještaja o ustanku. Ipak Dubrovčani prenose ono, što se u različitim centrima znalo o ustanku. Autor ističe, da u tim izvještajima ima mnogo netočnosti i zbog toga oni ne predstavljaju nikakav doprinos stvarnom upoznavanju događaja. Vrijedan prilog kulturnoj historiji Srbije u to doba predstavlja rad P. Vasića: »Srpska nošnja za vreme Prvog ustanka« (1954, 1—2), u kojem je obradio mušku seosku i varošku nošnju, vojničku nošnju, nošnju starješina, svećenika i kaluđera, te žensku i dječju nošnju. Rad je snabdjeven s 34 tabele, na kojima su ilustrirani pojedini primjerci opisani u tekstu. Pod naslovom: »Strana suvremena štampa o Prvom srpskom ustanku (1954, 1—2) dala je M. Despot kronološki pregled važnijih izvještaja iz suvremenih novina »Allgemeine Zeitung« (Augsburg), »Pressburger Zeitung« (Bratislava) i »Österreichischer Beobachter« (Beč) o zbivanjima u Srbiji 1803 do 1813 R. Drašković je objavio dva kraća priloga, od kojih je prvi (»Oko pisma va-

ljevskog kneza Alekse Nenadovića austriskom majoru J. Miterezu; 1954, 3) mnogo interesantniji i za historiografiju značajniji od drugoga («Koga dana je oslobođeno Valjevo 1804»; 1954, 1—2), gdje autor ispravlja datum od 6. na 8. mart. U prvom prilogu Drašković je u nedostatku originala, uspoređujući tri verzije pisma, došao do zaključka, da su to tri različita dijela istog pisma, zabilježena na osnovu kazivanja. Pitanju upoznavanja pojedinih ličnosti, koje su djelovale u doba ustanka, posvetio je nekoliko priloga M. Ristić: »Stefan Živković Nišlija, prvi vojni liferant i zajedničar obnovljene Srbije Karadžorđeva doba« (1953, 1—2), »Mihailo-Miljko Radonjić, prvi ministar inostranih dela u obnovljenoj Srbiji« (1954, 1—2) i »Mihailo Filipović-Grujović« (1954, 3). U manjem prilogu: »Ugušivanje srpske nacionalno-književne propagande u Austriji posle Ticanove bune« (1953, 1—2) obradio je B. Vuletić mjere austrijske vojne komande u Petrovaradinu na suzbijanju novih pokušaja pobune poslije poznate Ticanove bune, koja je izbila u vrijeme Prvog ustanka.

U oba godišta, koja prikazujemo, nalazimo još nekoliko priloga iz srpske historije XIX. i XX. stoljeća. Nedovoljno poznavanje geografskog opsega, međusobnih graničnih odnosa i naziva šest nahija, koje je Miloš pripojio, ponukali su V. Stojančevića, da usprkos nedostatku turske dokumentacije pokuša rekonstruirati njihovo administrativno stanje u prilogu: »Šest pripojenih nahija knez Miloševe Srbije« (1954, 3). Prilog R. Stefanovića: »Gicino hajdukovanje u 1820 godini« (1953, 1—2) daje nam odgovor na zanimljivo pitanje: koji su uzroci hajdukovanja u vrijeme Miloševe vladavine? Autor zaključuje, da uzroke treba tražiti u teškom materijalnom položaju srpskog naroda, u eksploataciji nove vladajuće klase i Miloševu apsolutizmu.

Važan izvor za noviju historiju su novine, koje izražavaju raspoloženje javnosti i stanovišta pojedinih grupa, a također utječu i na formiranje javnog mišljenja. Dva zanimljiva isječka iz historije srpskog novinstva, koji nas upućuju u suvremenju atmosferu, dali su Lj. Aleksić u prilogu: »Srpska štampa o engleskom javnom mnenju 1875—1878 godine« (1953, 3—4) i M. Popović u prilogu »Nenadovićeve Šumadinka« (1954, 4). Kraćim radom pokušao je D. Đorđević utvrditi: »Kako su velike sile saznale za sklapanje Balkanskog saveza 1912 godine« (1954, 4). Prilog je izrađen na osnovu dosta opsežne izvorne građe iz stranih arhiva i odaje dobro poznavanje diplomatske aktivnosti u tom periodu.

Radova iz starije srpske historije (prije Prvog ustanka) ima znatno manje. U radu »Sevastokrator Dejan« (1954, 3—4), M. Rajčić dopunjuje, a mjestično i ispravlja Ruvarčeve rezultate na osnovu naknadno pronađenih izvora i djela, koja su o Dejanu napisana poslije Ruvarca. Novi podaci odnose se na Dejanovo ime, podrijetlo i titule, na veličinu posjeda i približno vrijeme njegove smrti. M. Nakić prati u radu »Tripe Bučić« (1954, 4) njegov životni put na osnovu arhivske građe u Durovniku i Kotoru. Bučić je istaknuta ličnost u diplomatskoj službi Srbije. Njegov život i rad ilustriraju ulogu i položaj Kotora u ekonomskom i političkom životu srednjovjekovne Srbije. B. Hrabak objavljuje zanimljiv prilog »Trg Valjevo u Srednjem veku« (1953, 3—4), a J. Kovačević članak »Narodna pesma i Propaganda Fide« (1953, 1—2).

Naučni interes historičara u NR Srbiji prelazi okvire srpske historije, pa se na stranama IG mogu naći i prilozima, koji obrađuju probleme iz historije Crne Gore, Bosne i Dubrovnika.

U prilogu: »Crna Gora u doba Kandiskog rata« (1953, 1—2), G. Stanojević ističe, da je učešće Crnogoraca u Kandiskom ratu (1645—69) jedno od glavnih

pitanja iz historije Crne Gore u XVII. stoljeću. Da bi bolje objasnio pokret protiv Turaka u tom periodu, autor najprije raspravlja o položaju Crne Gore u okviru turske države. Crna Gora je u XVI. st. uživala takvu autonomiju, kakva nije poznata u ostalim našim zemljama pod turskom vlašću. U XVII. st. došlo je do ograničavanja te autonomije u vezi s novim razvojnim tendencijama turskog feudalizma u tom periodu. Nametanje izvanrednih dažbina potaklo je Crnogorce na otvoren otpor, koji je u stvari bio borba za očuvanje povlastica. Povreda autonomije izazvala je jak pokret Crnogoraca i bila je motiv za pristupanje Mletačkoj republici u doba Kandijskog rata. Bez obzira na slabosti, ističe autor, pokret je jasno pokazao suprotnosti između pokorenog naroda i turskog feudalizma. Rad B. Pavičevića: »Borba protiv samostalnosti plemena u Crnoj Gori u doba Petra I.« (1954, 3) zahvaća onaj period u razvitku Crne Gore, kada plemenska podvojenost dolazi sve jače u sukob s društveno-ekonomskim snagama, koje vode oslobodilački pokret. Stvaranje državne organizacije moguće je samo uz uvjet rušenja relativne samostalnosti plemena i uništenja plemenskog separatizma. Autor je uspio prikazati, kako se u doba Petra I. »postepeno i s mukom rušila samostalnost i samoupravnost lokalnih zajednica u Crnoj Gori«. Pod naslovom »Jedan nepoznat rukopis Marijana Bolice o Crnoj Gori« (1954, 4), G. Stanojević objavljuje podatke iz jednog prijepisa Bolična rukopisa iz 1699 (koji je pronašao J. Tomić), kako bi se mogli izvršiti ispravci Ljubičeva teksta u Starinama XII toga važnog izvora za crnogorsku historiju. Isti autor prikazuje također, kako je pojava Šćepana Maloga u Crnoj Gori odjeknula u Boki Kotorskoj (»Jedna pobuna u Boki Kotorskoj 1768 godine«; 1953, 3—4).

M. Gecić, »Prilog bosanskoj istoriji« (1953, 1—2), razjašnjava pitanje pretendenta na bosanski prijesto g. 1397 i identiteta kraljice Jelene i kraljice Grube. Autor daje kritički osvrt na dosada objavljenu literaturu, a zatim, prateći izvornu građu, zaključuje, da je to jedna ličnost. Jelena je službeno ime bosanske kraljice, a Gruba narodno ime, kojim se ona služi poslije svoga pada. Iz historije Bosne su i kraći prilozi S. Čirkovića: »Dve godine bosanske istorije 1414 i 1415« (1953, 3—4) i »Vlastela i kraljevi u Bosni posle 1463 godine« (1954, 3).

Istraživanje i obrada obilne građe u dubrovačkom arhivu daje sve bolju i sve točniju sliku o razvitku moćne republike. To potvrđuju i objavljeni prilozi iz prošlosti Dubrovnika u ovom časopisu. M. Popović-Radenković osvrće se u prilogu: »Dubrovački konzulat u Aleksandriji« (1954, 4) na 20-godišnju djelatnost tog konzulata u XVIII. st., o kojemu nitko nije dosada pisao ni djelomično ni u cjelini, i to na osnovu korespondencije dubrovačkih konzula sačuvane u Dubrovačkom arhivu. Prilog obuhvaća jedan relativno kratak period, ali je autor u razradi dotaknuo niz značajnih pitanja, kao što su borba glavnih trgovačkih sila na Mediteranu, organizacija dubrovačkih levantskih konzulata i njihov odnos prema evropskim konzulatima. Prilogu su na kraju dodane četiri tabele o dubrovačkim brodovima u aleksandrijskoj luci, o vrijednosti robe prevezene od Aleksandrije do Livorna i o strukturi prihoda i rashoda dubrovačkog konzulata u Aleksandriji. B. Krekić se u radu: »Prilozi unutrašnjoj istoriji Dubrovnika početkom XV. veka« (1953, 1—2) bavi pitanjem jedne zavjere za obaranje postojeće vlasti u Dubrovniku g. 1400 i pokušajem odmetništva otoka Mljeta u vrijeme Ladislava Napuljskoga. S. Milosavljević objavljuje članak: »Izvozne carine koje su Dubrovčani plaćali Turcima za robu izvezenu iz Turske u vremenu od 1481 do 1520 godine« (1953, 1—2), a M. Nakić članak: »Izgradnja Dubrovnika u drugoj polovini XIII. veka« (1954, 3).

U dvobroju 3—4 za g. 1953 objavljen je i jedan prilog iz hrvatske historije: »Senjski uskoci i Venecija do Kiparskog rata« od V. Vinavera. Dosađajna literatura bavi se pretežno kasnijim periodom uskočke borbe. No, kako se međunarodni položaj uskoka izgrađivao u prijašnjem periodu, t. j. do Kiparskog rata, autor se prihvatio obrade upravo tog razdoblja. Izlaganje je podijeljeno u tri dijela: Početak uskočke akcije (1537—47), Teška borba s Venecijom (1548—60) i Vrhunac rata protiv Turaka i Mlečana (1561—68), a ima karakter kronike. Na kraju je autor pokušao dati ocjenu uskočke aktivnosti i zaključuje, da je sa šireg, međunarodnog gledišta njihova borba protiv Mlečana bila nesumnjivo značajnija i od većih posljedica, iako je prije svega vođena protiv Turaka. U izvanredno teškoj borbi Uskoka na dva fronta, kada je trebalo neprijatelju zadavati što jače udarce i nanositi što teže gubitke, autor nalazi opravdanje za njihove postupke, »koji, istrgnuti iz istoriskog okvira izgledaju neugodni«.

Razdoblje prehistorije zastupljeno je prilogom M. Garašanina: »Iz historije Kelta u Srbiji« (1953 3—4), u kojem autor raspravlja o jednoj od najslabije proučenih epoha u prošlosti Srbije.

Prilozi, koji tretiraju problematiku historije arhitekture i likovnih umjetnosti, jesu: I. Zdravković, »Novobrdaska tvrđava« (1953, 3-4) i »Arhitektura Beograda u prvoj polovini XIX. veka« (1954, 3), te O. Bataljević, »Nekoliko portreta članova porodice Zdravković Resavac« (1954, 4).

Časopis redovito donosi u svim brojevima (osim broja posvećenog Prvom srpskom ustanku) rubriku »Kritika i prikazi«, u kojoj su prikazivani ili dani kritički osvrti na brojne radove iz domaće historiografije i na neke inozemne radove. I u rubrici »Beleške« može se naći korisnih podataka o novoizalim radovima. Br. 4 za g. 1954 donosi u rubrici »Polemika« osvrt B. Pavičevića na pisanje J. Jovanovića, G. Elezovića i R. Dragičevića pod naslovom »Povodom dva broja Istoriskih zapisa«.

Prikazanim godištima, časopis »Istoriski glasnik«, iako organ jednog republičkog historijskog društva daje zamašan prinos jugoslavenskoj historiografiji u cjelini i predstavlja se kao publikacija sa solidnom znanstvenom fizionomijom.

*Hrvoje Matković*

#### ZGODOVINSKI ČASOPIS VI-VII, VIII, LJUBLJANA 1952-54.

Iz voluminoznog sveska VI-VII (Kosov zbornik), po sadržaju veoma raznolikog i bogatog, prikazani su u VII. godištu HZ prilozi suradnika iz Zagreba i Beograda, koji se odnose na hrvatsku i srpsku povijest. Radovi slovenskih suradnika, koji dakako čine mnogo pretežniji dio zbornika, nisu tom prilikom — već s obzirom na namjenu pomenutog prikaza — bili obuhvaćeni. Ovdje želimo upozoriti i na te radove, koji ne posvjedočuju samo pravilan put slovenske historiografije u pogledu izbora tematike, nego svojim naučnim metodom i širinom zahvata predstavljaju također važan prinos općoj historiji istočnoalpskog prostora. Mnogi od njih, zadirući u manjoj ili većoj mjeri u područje hrvatske prošlosti, imaju posebno značenje i za nas.

U uvodnom članku »Kosova Zbornika«, pod naslovom »Znanstveno delo Milka Kosa« (str. 9-29), B. Grafenauer daje sažet pregled (s bibliografijom) naučnog rada i djelatnosti ovoga istaknutog historika, koji je ponekim vrijednim prilogom

H I S T O R I J S K I  
Z B O R N I K

GODINA X.

1957.

BROJ 1—4

---

Redakcioni odbor:

*OLEG MANDIĆ*  
*JAKŠA RAVLIĆ*  
*JAROSLAV ŠIDAK*

Glavni i odgovorni urednik:

*JAROSLAV ŠIDAK*

IZDAJE  
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE  
ZAGREB